

ODLOMEK ROMANA „MATIJA GORJAN“

JOŽE PAHOR

Vzlic vsem uspehom se je moral gospod Herberstain v Boštanju kmalu prepričati, da je na vročih tleh. Še tisto noč je bil oddelek njegovih vojakov, ki so po plenitvah popivali, nenadoma napaden in potolčen. Ko so zjutraj skušali preiskovati okolico, so naglo uvideli, da napadalcev v globelih in hudourniških jarkih gozdov ne bodo našli. Pomnožili so straže in napredovali previdneje. Gorjan je upal, da se bo posrečilo zadržati zmagovalce, njegovi ljudje so postajali drznejši.

Med tem ko je ljudstvo po vaseh trepetalo pred gospodom Herberstainom, je vikar Kalist na cesti pred Mirno ukazal ustaviti voz. Ranjenec je bil čedalje nemirnejši, vrgel je odejo raz se in je hotel vstati. Dvigal se je na rokah in hotel naprej, ves vročičen. Le s težavo ga je zadrževal duhovnik. Prigovarjal mu je, ponujal vode in vmes mrmral molitev. Bolnik ga je gledal, oči so mu žarele, vendar ni bilo več v njih prave zavesti. Govoril je, rad bi nekaj povedal, a besede niso imele nikake zveze. Kalist je razumel, saj je že tolikokrat videl človeka v težavah: bil je zadnji boj. Ukazal je vozniku, naj pridrži moža, ki je hotel planiti z voza, nato je umirajočega mazilil. Ni bilo lahko, življenjske sile krepkega človeka so bile ogromne in so se vzlic hromeči vročici upirale pre zgodnji smrti.

Potegnili so voz v senco ob cesti, dolgo se bolnik ni mogel pomiriti. Dvigal se je in hotel bežati, vročica ga je stresala, včasih je bilo razločiti, da kliče Gorjana.

»Kaj mu hočeš?« je vpraševal vikar.

Čebulec si je vneto prizadeval, da bi nekaj povedal, a je le nejasno mrmral.

Ko je naposled omagal, je zaprl oči in je samo še stokal. Skušal je dvigniti oteklo nogo — silno ga je morala boleti — a ni šlo. Roke so se mu tresle, sospel je naglo in mučno.

Kalist je pokleknil, sklonil je glavo in molil. Od časa do časa je pogledal umirajočega. Sopenje je ponehalo, le komaj vidno so se še dvigale prsi; bili so zadnji trenutki moža, ki se je poslavljal.

Duhovnik je vstal, zrl je presunjen v spremenjeni obraz, nato ga je pokrižal in mu zatisnil oči, pred njim je ležal mrlič.

»Pelji človeka v mirensko mrtvašnico,« je ukazal vozniku, »ti sam pa izgini! Jutri bom prišel pokopat mrtvega!«

Vikar se je poslovil, odločil se je bil, da se vrne v Mokronog. Zavedal se je, da je to nevarna pot, a klical ga je nepremagljiv glas. Ženske, otroci in starci so ostali tam sami, nadnje je vršalo od Boštanja sem strašno neurje. V srce ga je bolela stiska zapuščenega ljudstva, pospešil je korak in laže mu je bilo.

Dospel je v Mokronog ob istem času kakor prve vrste Herberstainove vojske. Vsa cesta je bila polna zaprašениh konjenikov, na trgu se jih je natrpalo, vedno novi so prihajali, rezka povelja so jih urejala.

Vikar je bil zašel v vrtinec, vsak trenutek v nevarnosti, da pride pod kopita oblastnih ljudi. Opazoval je zagorele, bradate obraze, umikal se je na surove pozive in ugovarjal, resno in kratko, če so zbijali šale na račun njegove ponošene in posvaljkane duhovniške obleke.

Razen vojaštva ni bilo nikjer žive duše. Ljudje, ki so še ostali v Mokronogu, do smrti preplašeni od vesti, ki so vršale pred vojsko gospoda Herberstaina, so se zaprli v hiše, poskrili so se in čakali strahot. Tudi v župnišču, kamor se je bil napotil vikar, niso zaupali zmagovalcem. Vse je bilo zaprto, tudi oknice, in Kalist ni priklical nikogar, ne slovenski ne latinski.

Vrnil se je na glavno cesto in kmalu je bil priča stvari, ki so ga pretresle v dno duše. Soldateska je pričela s silo vdirati v hiše, vik in krik je odmeval iz njih. Videl je, kako so privlekli na cesto starega, sključenega moža. Kričali so vanj, kje je sin, suvali so ga, da se je opotekal, tolkli so ga po glavi. Starec je jokal, z vzdignjenimi rokami jih je rotil, naj mu prizanesejo, a zaman.

»Človek je, po božji podobi ustvarjen,« se je zavzel zanj vikar, »kaj vam je storil? Saj vidite, da je star in onemogel, ne ubijajte ga!«

Nasilno so vojaki odrinili duhovnika, zvezali so starca in so ga vlekli s seboj. Kalist je hotel za njimi, a vojak mu je nastavil sulico na prsi.

»Še en korak in te zabodem!« je zagrozil. »Kaj iščeš tod?«

Vikar je obstal. Nov oddelek konjenice je pridirjal mimo in ga je vrgel v stran. Stisnil se je k zidu in čakal. Novo trpljenje dirja z njimi, je pomislil, ali je res ni roke, ki bi ga mogla ustaviti?

Krčevito je pritisnil križ na prsi. »O Kriste, usmili se!« je molil. »O Bog, pošlji le eno izmed svojih nešteti legij, naj stopi med nasilnike in trpine! Ubrani nesrečno ljudstvo s svojo silno roko in udari tistega, ki je kriv gorja!«

Izza vogala je pribežalo dekle, ki je kakor blazno kričalo na pomoč. Dvoje vojakov se je gnalo za njo. Vikarja je streslo, vstal je in tekal, da bi obvaroval preganjanko. Zasledovalca sta jo ujela, trenutek in prvi ji je strgal obleko s prsi. Dekle se je zagnalo vanj, vojak jo je zgrabil in ji je stisnil roke na hrbtu. »Drži jo!« je ukazal tovariš, popadel dekletovo golo dojko in jo je odrezal z enim zamahom meča. Kri je brizgnila, mladenka je omahnila na tla. Vojaka sta odhitela iskat nove žrtve, vikar je kleknil k nesrečnici in ni vedel, kaj naj stori. Naposled jo je vzdignil in nesel v bližnjo hišo, da ne bi ležala na zemlji v krvi in da bi ji ljudje pomagali.

Sam pa je planil spet ven, ves iz sebe, prepričan, da mora braniti nesrečno ljudstvo, dasi sam ni vedel, kako. Kamorkoli se je obrnil, povsod jok in stok in divji lov. Kjer je skušal braniti, povsod je doživel isto, grozili so mu, da ga ubijejo, če se ne umakne. Zaman je rotil, vihra je šla svojo pot, sam je bil šibak in brez moči, da bi jo ustavil. Pokleknil je na cesto, dvignil roke in klical Boga. Videli so ga in so se mu krohotali, klicali so mu, da je blaznik. Kalist pa je vedel, da je to vse, kar je še mogel storiti.

Od nekod je zadišalo po ognju, dim je potegnil čez cesto, z njim je zastrujil vroč zrak. Vikar je zagledal zublje, nekaj poslopij je zajel požar, ki ga je veter naglo razpihaval.

Ljudem nad glavo so zažgali! je spreletelo duhovnika. Vstal je in hitel tja, nekaj ožganih ljudi se je zadnji trenutek rešilo iz gorečih hiš.

»Bog vas bo sodil, nesrečniki!« je vpil vojakom. »Ne boste ušli nje-govi pravici! On je pravica in maščevanje!«

Razburjen je poizvedoval, kdo je še neki v gorečih poslopijih. A ko se je skušal približati, je sprevidel, da ni mogoče. Požar je divjal vedno huje, silna vročina je potiskala ljudi nazaj.

Mokronog je obsojen, da zgori, je spoznal vikar, le poveljstvo bi ga moglo rešiti! Tudi divjanje vojaštva bi lahko ustavilo z enim samim ukazom! Kje je mož, ki gospodari nad usodo ljudi?

Vikar je šel iskat poveljnika, a nihče ga ni hotel poslušati. S posme-hom so mu odgovarjali, odganjali ga surovo in tu in tam je ujel znake, ki so kazali, da ne more biti v njegovi glavi vse v redu. Med tem pa so že prihajali pešci v Mokronog. Vedno več jih je bilo in vseokrog so se utaborili po travnikih. Pričenjalo se je mračiti, taborski ognji so zago-reli. Vojaštvo je vrvelo ob njih, pilo je in popevalo, vojna proti tlačanom je bila lahka, brez nevarnosti in združena z obilnim plenom in uživanjem. Plemiška gospoda se je hotela maščevati nad kmeti, za vse večne čase je nameravala dokazati, da se ji nihče ne more nekaznovano upreti, ne da bi krvavo plačal. Zato je popustila vajeti vojaške discipline in vojaki so divjali brez skrbi, kakor sicer nikdar drugje v vojni.

Vikar Kalist je iskal gospoda Georga Herberstaina. Tudi on je že prispel v Mokronog, pokazali so mu ga sredi bleščečega častniškega spremstva. A ko se je skušal preriti bliže h gruči, so ga zapodili kakor žival, s kletvami, z grožnjami in udarci. Kalist je bil zbeگان, njegova ponižnost se je prevračala v ogorčenje. Kakor ga je zadrževal, ga je vendar bolj in bolj premagovalo. Taval je okrog, v srcu ga je bolelo in priganjalo, naj bi vendar že spregovoril vojakom. Vsi ti divji ljudje, od Herberstaina doli do najbolj živalskega opričnika niso več poznali božje besede. Če bi jo poznali, ne bi stali tu krvavih rok, razbrzdani in vriskajoči, ne bi ubijali, ne bi ropali, prešuštvovali, ne bi se vdajali vsem svojim divjim strastem.

V svetem ogorčenju je duhovnik zbiral besede, ki jih je hotel povedati tem podivjanim možem. Do košate lipe na koncu trga je prispel in se je zgrozil. Štirje obešenci so viseli z vej, med njimi tudi tisti starec, ki so ga bili pretepali v njegovi prisotnosti. Čisto nizko so viseli nesrečniki, psi pa so se zaganjali vanje ter jih trgali.

Kalist je vedel, kaj mu je storiti. V bližnji hiši je dobil stol in nož, nato je prerezal vrv in vzel obešenca, ki se mu je povetil čez ramo. Odnesti ga je mislil v mraku in pokopati v blagoslovljeno zemljo. A ni še bil streljaj daleč, ko so ga ustavili vojaki. Sprl se je z njimi, a niso ga pustili dalje, vlekli so ga s seboj, moral je z njimi z znakom krivde, z mrtvim obešencem na ramenih.

Peljali so ga k častniku, ki se je široko vstopil pred vikarja in ga rezko napadel.

»Kako si upaš proti našim ukazom? Osem in štirideset ur morajo mrhe viseti! In ti se drzneš snemati jih v pričo nas?«

»In nomine Domini!« je odgovoril vikar in uporno pogledal častniku v oči.

»Kdo si?« je vprašal plemič.

»Hlapec Gospodov,« je povedal duhovnik.

»Servus diaboli,« je odbil častnik. »S puntarji si šel!«

Vikarja je zadelo. Previdno se je nagnil, ujel je počasi mrtvo truplo na roke in ga položil na zemljo. Križ je napravil nad njim, nato se je odločno vzravnaval.

»Da, z njimi sem šel,« je dejal, »z njimi, ki so lačni in žejni pravice, ki so preganjani in mučeni, z njimi, ki jih pobijate nedolžne!«

»Ali je Kristus pridigal punt?« je udaril častnik.

»Vaš Kristus ni moj Kristus!« je vrnil Kalist.

»Molči!« je zavpil častnik in je robato zaklel.

V vikarju se je vse uprlo.

»Česa je kriv tale, ki leži pred teboj? Govori, ki ne dovoliš, da bi vsaj mrtev našel svoj mir!«

»Sam dobro veš, kaj so počenjale zveri!« je vrelo iz plemiča.

»Ta ni kriv ničesar,« je branil Kalist. »Starec je in brez moči, pa ste padli po njem! Kristus ga je vzela k sebi, a vi ne dovolite, da bi vzela zemlja, kar je njenega!«

Z očmi, ki so gorele od ogorčenja, je gledal častnika, nato se je sklonil, dvignil mrliča in si ga hotel naložiti na ramo.

»Stoj!« je ukazal častnik. »Nesel ga boš, kjer si ga snel!«

»Nesel ga bom v blagoslovljeno zemljo,« je kljuboval vikar.

»Šest mož!« je ukazal plemič, in šest sulic se je naperilo proti duhovniku.

»Pojdi!« je ponovil častnik.

»Niti koraka! Zabodite me!« se je uprl vikar in se ni ganil z mesta.

Vojaki so čakali povelja, častnik je trepetal od jeze in razburjenja. Nato je zamahnil z roko, da so se umaknile sulice, ukazal je sneti mrtveca z vikarjevih ramen, vikarja pa zvezati in odgnati v tesno podzemeljsko klet, polno plesni in trohnohe.

Že drugo jutro so prignali nekaj tlačanov iz Boštanja, pokazali so jim vikarja Kalista ter jih izpraševali, ali je bil s puntarji. Kmetje so pritrdili in so še povedali, kako je govoril, da ne mara več videti vseh tistih, ki so jih uporniki stresli s svojih teles in se rešili njih muk za vse večne čase.

Vikar je zaman ugovarjal, da ni tako govoril. Dvanajst suličarjev ga je gnalo na travnik za hišami, s seboj so vlekli priče iz Boštanja.

»Nikdar več ne boš gledal tistih, ki jih sovražiš. Fiat voluntas tua!« je mrko dejal častnik in ukazal tlačanu iz Boštanja, naj z žlico izkoplje vikarju oči.

Tlačan se je zdrznil, ves se je tresel.

»Moraš!« je ukazoval častnik.

»Ne morem!« je kriknil tlačan.

Častnik je zganil z roko, štiri sulice so se bliskovito naperile kmetu v hrbet.

»Ubogaj, sicer boš plačal z glavo!«

Tlačan je stopil k vikarju in mu je zavrtal žlico v oko.

Duhovnik je zakričal, kmet se je krčevito zajokal in omahnil, vrgla ga je božjast.

Častnik se je obrnil k suličarju, ukazal mu je, naj izvrti duhovniku še drugo oko in zamaši luknjo s slamo. Vojak je izvršil, kar mu je plemič naročil. Vikar Kalist pa je od bolečine omedlel in se je zrušil v travo.

Kakor je padel, tako so ga pustili.

Počasi je krvavel in pod večer je v mukah izdihnil.

RISAR

BRANKO RUDOLF

*Molčijo mlinska kolesa, ob njih ozki slapi pršijo,
oblaki hite nad goro, razčehani v svilene so niti.
Zdaj hladne, gorske sape mi čelo hladijo —
še rad bi tukaj ostal, v nemiru pa moram oditi*

*— in rišem: iz plitve doline štrlijo zvoniki cerkva,
pod dimom iz hiš žarijo rdeče opeke,
med temnim vrbovjem nemirno se lesketa
na ovinku srebrna proga oddaljene reke.*

*Zdaj moji spomini so živi — razumem te svetle oblike
in čutim kretnje dreves, ko v vetru se gibljejo veje
in spet lovim konture deklet, ki velike
gredo iz temne in košate aleje.*

*Ah, v teh tihih dnevih, ko sanja pomlad
in v popkih vstajajo sokovi novega življenja,
iz dolgih, globokih ur mi raste obilo naslad
nemirnega dela in slasti izpolnjenja.*

*In ko bo zagrnila noč svoj škrlat
in truden spanec mi težko legel na veke,
bom v sanjah videl obraze, ki prišli oblik so iskat
— svojih lastnih oblik in svoje lastne obleke.*

*In vstajajo mi postave in pokrajine;
v polsnu jih čutim v vseh udih — prijazne more.
In ko zares zaspim, nalahno zdrsim kot z višine
v prozorne, modre in brezmejne prostore.*